

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ ТА СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й УКРАЇНОЗНАВСТВА

105-річчю з дня народження Миколи Багана присвячується

ІСТОРІЯ Й ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ ТА КОМПАРАТИВІСТИКА

Збірник наукових праць

Умань -2009

УДК 821.161.2(08)+811.161.2(08)
ББК83.3(4Укр)я4+81,411,1я4
І 85

Рецензенти:

Кузь В.Г. — доктор педагогічних наук, академік АПН України
Кузнець Т.В. — кандидат історичних наук, професор

Редакційна колегія:

Гальченко С. А. — канд. філол. наук, заступник директора Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України;
Гончарук В. А. — канд. пед. наук, доцент;
Козинський Л. В. — канд. філол. наук, доцент;
Лопушан Т. В. — канд. філол. наук, доцент;
Наконечна О. І. — канд. філол. наук, доцент;
Павленко М. С. — канд. пед. наук, доцент;
Перебийніс П. М. — лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка;
Петриченко Н. Г. — канд. пед. наук, доцент;
Сивачук Н. П. - (відп. редактор) канд. пед. наук, проф.

Упорядник — Н. І. Зарудняк

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту філології та суспільствознавства
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини (протокол № 1 від 16 вересня 2009 р.)*

І-85 Історія й теорія літератури та компаративістика: Зб. наук. праць. — Умань: ПП Жовтий, 2009. — 192 с.

У збірнику вміщені наукові праці викладачів, докторантів та аспірантів з питань літературознавства, українознавства, мовознавства та методик викладання.

Рекомендований для науковців, викладачів, учителів, студентів філологічних факультетів.

©Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, 2009

ІСТОРІЯ ТА ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЯК ДУХОВНИЙ ОСЕРЕДОК ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ БАЖАНА

Про життя і творчість Миколи Платоновича Бажана, як поета й державного діяча, сучасні історики літератури не мають одностайної думки. Одна з причин полягає в тому, що багато з науковців і читачів, використовуючи нові методики літературознавчого аналізу текстового масиву, творчого світу письменників недавнього радянського минулого схильні не дослуховуватись до подиху доби.

Такий підхід насамперед стосується творчості видатних митців, які офіційно представляли владу і до яких українська спільнота зберігає неоднозначну оцінку. Однак дослідження культурно-історичного дискурсу відкриває багато цікавого для розуміння художньо-естетичних вимірів образів, мотивів, імпульсів тогочасного літературного процесу.

Варто дотримуватися виважених суджень, як пропонує Іван Дзюба: «А насамперед треба їх зрозуміти. Тож для цього не поспішаймо сікатися до них із нашими мірками, які теж не еталонні, часто похватні або й позичені. Треба знати, якими і з чим вони входили в ХХ століття. ІЩо діялося навколо них – і далі. Чим вибухав світ. Які сили піднімалися на його перетряску. Якими ідеями, надіями, ілюзіями, енергіями вирувала інтелектуальна і мистецька Європа. На що могла розраховувати політична і культурна Україна в цьому світовому здвигу?» [6, 6].

Слід побачити глибинні процеси, які сприяли формуванню національного і загальнолюдського світогляду М.Бажана, коли він, на матеріалі української літератури, вчився у героїв минулих часів бути вірним присязі, уміти переносити втрати, наповнювати слова ніжністю, міццю, правдою, красою як прадавні і сучасні йому письменники. При такій позиції відкриваються наші надбання в повноті, тому дивними виглядають однозначні й категоричні заяви не брати до уваги творчість тих, хто не є, як влучно зазначив Андрій Бондар, «національно дозволеними» письменниками.

На його думку це «виявляє небезпечну тенденцію негачії або індиферентності щодо текстового масиву, твореного на материковій Україні, сказати б, письменниками-«угодовцями» (або конформістами), що зламалися під тиском культурно-ідеологічного терору кінця 20-х – початку 30-х років» [...], і «соціалістичний період творчості усіх класиків української поезії ХХ століття, і Миколи Бажана зосібна, не просто негативно оцінюється (оцінка, бодай і негативна, є все-таки фактом студій, певним видом зацікавленості), а взагалі переважно не береться дослідниками до уваги» [4, 70].

Протилежність інтерпретацій можна пояснити болісним неприйняттям радянської (ленінсько-сталінської) системи літературної і партійної справи, організованої за правилом «колінчатка і гвинтика». Відразні насамперед її злочинні дії, які відслідковували «правильність» різьби кожного гвинтика, – чи підходить він системі. Непідходящих, непотрібних – викидали. Влада всіляко прикрашувала створення суспільства на крові молодой сили, що почала творити славу рідному народові рідним словом або працею своїх рук.

Ленінська «слюсарська» метафора бачення ролі письменника (літературного критика, історика літератури і не тільки, бо стосувалася взагалі мистецтва, культури, науки) в житті суспільства (з його загальнопролетарськими пріоритетами) не носила чисто слюсарного характеру. Слюсар не поставиться до деталі, матеріалу безвідповідально: не підходиш – я тебе викину. Навпаки, слюсарна справа заповідає тримати в наявності різні гвинтики, оскільки кожен цінний своєю індивідуальністю.

Треба усвідомлювати, що слюсарна справа не переносить вузьконаправленості (не можна все з'єднати одним гвинтиком), цим вона себе ущербно обмежує. Хто хоче обмежень, буде мати багато зайвої роботи: непотрібні деталі чи матеріал – в переплавку. Чи – нарізати нову різьбу. І кожен слюсар знає, що згодом може треба буде найменший чи неповторний, одиничний матеріал.

Однак тогочасні ідеологічні завдання побудови нової рівноправної і братерської держави – нелюдські загалом, але пропаговані як потрібні й головні – втілював ще один «не слюсар» – Сталін. Завдяки зайвій роботі, через нераціональні ідеологічні

примхи нищилися мільйони різних за соціальним, освітнім, культурним рівнем людей. Одні були знищені, інші – залишились жити. Як відомо, залишається жити той, хто переміг. Перемогла нелюдська влада, а в цій владі високі місця займав М.Бажан.

Тому поряд із іменем М.Бажана причаївся негатив тієї влади. Через це відбулося його неприйняття, відторгнення у часи розкриття радянських злочинів проти людини. Найперше тому свідчення – виведення його імені зі шкільної програми від народження України як самостійної держави (хоча в університетських курсах він займав своє місце у літературному процесі). Разом з тим, без його постаті український літературний процес виглядає неповним, втрачає розмаїтість.

І треба бути великим душею, як Юрій Лавріненко, який в кінці 50-х років запропонував умовну назву «Розстріляне відродження» для літературно-мистецької генерації 20-х – початку 30-х років ХХ ст. Вона включає у свої дослідження поряд із розстріляними Хвильовим, Миколою Кулішем, Зеровим і Драй-Хмарою творчість Тичини, Рильського, Яновського і Бажана та багато інших. Ми повинні, разом з тим, пам'ятати, як нагадує Григорій Грабович, що «не кожного розстріляно в той сам спосіб», що «їхні долі – і в естетичному, і в етичному планах – є різні» [5, 589].

Наука, на думку Г.Грабовича, має свою міру серйозності, свої пріоритети, тому слід зважено підходити до вивчення минулого: «Ці різниці не повинні затьмарюватися нашими історіографічними формулами та пізнавальними парадигмами. Ми знаємо, наприклад, що і Хвильовий, і Семенко були жертвами терору – але ми також не повинні забувати, що в контексті того терору вони один на одного писали доноси» [5, 589].

Важко визнавати, що то була руйнівна реальність, запрограмована на знищення а не творення, про яку, як пише Г.Грабович, вже тоді було відомо, і її теж слід враховувати: «Юрій Шерех-Шевельов колись із гіркотою завважив, що основний жанр в українській літературі кінця 1920-х і початку 1930-х – це донос. Але якщо так (і в дечому воно напевно так), то не можемо без застережень користуватися формулою «Розстріляне відродження», яка всіх гамузом робить жертвами в одній братській могилі» [5, 589].

Можливо М.Бажан вижив у тій репресивній круговерті через свою молодість. Одна братська могила часів революції і громадянської війни була не для нього, бо через юнацький вік не воював, інша не поглинула його в роки побудови соціалізму – бо не отримав ще якихось посад на початку 20-х, перед новою хвилею класової боротьби, що мала, за мисленням Сталіна, посилюватися. І бажання жити й творити в ті часи не може тепер оцінюватися тільки емоціями. Він мав своїх вчителів у мистецтві слова, був заглиблений у процес творення словом, але не в політичній площині, яка потягла за собою творення доносів. Він сам був жертвою доносів, а власними руками ні на кого не писав – про те невідомо.

В усякому випадку запрограмована на розкриття невідомих або маловідомих сторінок з життя українських письменників стаття С.Цалика та П.Селігея (як анонс майбутньої книги «Роліт і його славні жителі») згадує за ним тільки одну провину: 1947 року М.Бажан був утягнутий в організований владою (під керуванням присланого з Москви Кагановича) процес цькування Ю.Яновського та інших письменників [17]. Він промовчав як письменник і як член того уряду (з 1943 року був заступником Голови Раднаркому УРСР у справах культури) на письменницькому пленумі, згодом підписав приготовану для того статтю.

Автори статті намагаються знайти відповідь у причинах поведінки письменника: «Боявся захищати? Безперечно. Вважав, що сам може бути наступним? Можливо. Пам'ятав оті ночі, коли спав одягненим в очікуванні лицарів темряви? Все це так. Але – хай там як – друга не захистив. Майя Миколаївна, з якою ми розмовляли про тодішні події, лише знизала плечима: мовляв, найбільше, що батькові загрожувало, якби він заступився за Яновського, – вилаяли б у ЦК чи навіть оголосили б догану... Але він не ризикнув.

А потім була стаття, в якій Бажан «дав перцю» письменникам, котрих тоді цькували, зокрема і Яновському. «Він мені розповідав, як ця стаття з'явилася, – згадував Олесь Гончар. – Дуже не хотів писати. Втік у Грузію. І там знайшли... Привезли ту статтю в Грузію: «Треба підписувати!» Підписав, а потім все життя мучився».

Уже на порозі власної смерті Бажан публічно покався – у спогадах, що вийшли друком 1982 року» [17].

Розгорнута цитата дає змогу передати переживання самого Бажана і тих дослідників, які пишуть про нього. Вони усвідомлюють, що письменник розумів ціну своєму вчинкові. Розумів, і тому особисто, через незначний час і не на людях, приніс свої вибачення. Які все одно не повернули йому друга.

Іван Дзюба намагається визначитися з істинною світоглядною позицією Миколи Бажана. На його думку, він «від початку належав до прозелітів революції – не так з політичних переконань, як через свій мистецький авангардизм» [6, 7].

І не можна відкинути міркування І.Дзюби про те, що Бажан, маючи багато спільного зі своїми сучасниками, через свій молодий вік був не настільки безжалісно категоричний, затятий, рішучий на знищення ідейних супротивників. Можливо через те, що він був свідком кривавого протистояння національної ідеї у битві з шовінізмом та інтернаціоналізмом на вулицях Умані, під час поїздок до Києва. Близька українському народові ідея програла, залишивши біль в ранимій юнацькій душі, бо не все робилося для її становлення чесними людьми і за чесними правилами.

Тоді переміг в державі декларований інтернаціоналізм, який мав потужну ідеологічну підтримку і прикривав великодержавно-російський шовінізм. Все відбулося до народження Бажана як майстра слова. Тому це дає підстави Івану Дзюбі бачити причини приходу в іншого гатунку авангардну літературу, ніж його вчителі: «Але не тієї національної революційної потуги, яка надихнула молодого Тичину. Він застав лише її агонію (яка хіба що далеким відлунням озвалася в учнівській рукописній збірці «Контрасти настрою») [6, 7].

Влада більшовиків повела так справи, що не було кому читати Тичинин вірш «Пам'яті тридцяти», який запалював серця патріотичним вогнем. Патріотів знищили або заставили мовчати. Інших шансів вижити не було. От і автор вірша-плачу був живий, і були ті, хто знав силу цього твору, та вже поезія, стараннями влади, втратила її. Провідний мотив поезії перестав бути актуальним, бо поставлені були нові завдання,

не менш хвилюючі й оптимістичні – побудова світлого майбутнього.

Іван Дзюба тим і пояснював проблему входження М.Бажана та інших молодих обдарувань в творче життя: «Йому (і не тільки ж йому!) здавалося, що грандіозний соціальний катаклізм дасть нове життя Україні, розв'яже її творчі сили. Йому не доводилося, як старшим Павлові Тичині, Максимові Рильському та багатьом іншим, проходити довший чи коротший шлях адаптації до більшовицького режиму. Він прийняв його зразу – чи, може, зразу змирився з ним як з неминучістю» [6,7]. І в умовах радянської доби він знайшов своє місце.

Аби мати достовірний портрет М.Бажана, слід здійснювати, як вважає Ніла Зборовська, «науковий пошук органічності, своєрідно-українського в українській літературі, без якого вона не має сенсу» [9, 10].

Творча діяльність М.Бажана становить цілу епоху в українській культурі. Літературознавцям відома вага таланту поета і кіносценариста, есеїста і критика, перекладача, публіциста, науковця Миколи Бажана. Належно пошановуючи його творчість, Комітет з Національної премії імені Тараса Шевченка у 2002 році розпочав здійснення проекту репрезентативних перевидань творів Шевченківських лауреатів саме з його вибраних творів, до яких увійшли поетичні та есеїстичні тексти [3].

В 20-ті роки минулого століття авангардно-футуристична творчість М.Бажана одразу привернула увагу критиків. Згодом тиск тоталітарної доби вплинув на еволюцію його творчого методу, як і на творчість кожного письменника. Однак він залишається цікавим навіть коли поет займається державними чи науковими справами. Відверто кажучи, інтерес до постаті поета підтримувався не тільки через займані посади. Йому навіть присвячували наукові праці сучасники (насамперед закордонні українці), які мали б, здавалося, почувати до нього неприязнь. Омелян Пріцак, професор Гарвардського університету, вносив у 1970 році до Нобелівського комітету Шведської академії пропозицію розглянути кандидатуру Бажана для присудження йому Нобелівської премії [12, 319]. Звертаються до неї і нинішні дослідники українського літературного процесу радянських часів.

Поетичний доробок, літературно-публіцистичні статті, спогади, рецензії досліджувалися в різні часи. Їм присвячені монографічні праці, окремі наукові статті (Є.Адельгейм, З.Голубєва, Н.Костенко, С.Крижанівський, М.Лабінський, Ю.Лавріненко, Л.Новиченко, Ю.Суровцев). В останні двадцять років Андрій Бондар, Надія Гаврилюк, Іван Дзюба, Микола Жулинський, Наталія Костенко, Михайлина Коцюбинська, Микола Сулима, Лесь Танюк доклали зусиль для розкриття перед новими поколіннями істинно мистецьких граней таланту М.Бажана, невідомих сторінок його біографії (цьому сприяє і випуск вище згаданої збірки вибраних творів).

При зрозумілому відродженні цікавості до особи М.Бажана з боку літературознавців, його різностороння діяльність, професійні, особисті зв'язки, можна прогнозувати, будуть цікавити й соціологів, політологів, кінематографістів. А С.Цалик та П.Селігей, готуючи до видання книги «Роліт і його славні жителі», відводять йому один розділ [17]. Роботи різних дослідників мають заповнювати прогалини з творчого життя М.Бажана, тому вірною є думка Комітету, який, як пише І.Дзюба, виявив бажання «зробити свій «випереджальний» внесок у відзначення столітнього ювілею (2004 рік) одного з найбільших поетів і культурних діячів ХХ століття, людини високого інтелекту і енциклопедичних знань» [6, 6 – 7].

Отже, творчість М.Бажана знаходить гідне поцінування у літературознавців, більше того, вона увійшла в наше життя, стала знаковим для того періоду життя українського народу, який називаємо радянським. Нині за його життям і творчістю можна звіряти стан нашого буття, як робить це в своїй публіцистичній статті, вміщеній у тижневику «Дзеркало тижня», М.Жулинський. Говорячи про рядового українця, – який, попри все, ще залишається носієм рідної мови, знає і відчуває своє історичне коріння, – він висловлює неспокій і тривогу за рівень його національної самоідентифікації. Він переживає за міцність переконань українця, вказує на нестабільність його сьогочасного життя, на його спокуси, омани і загрози, які віддаляють його від свого національного коріння. Це «політ крізь бурю».

Запропоноване порівняння доречне, бо ми уже здійснювали в минулому політ, який вимучив українську націю. На думку

Миколи Жулинського, він продовжується і нині, загрожуючи уже повним знищенням: «Тринадцять років незалежного буття українського суспільства нагадують затяжний стрибок із парашутом. Летимо шалено вниз, а мозок висвердлює думка: коли ж нарешті розкриється парашут? Чи розкриється взагалі? У цьому божевільному, за Миколою Бажаном, «польоті крізь бурю» звичайній людині майже нереально зорієнтуватися. Начебто й летимо, а куди – невідомо, наче й розкриється парашут, але коли – знову ж таки невідомо» [8].

Якщо Микола Жулинський, що має філологічну освіту, згадує про творчість Миколи Бажана в публіцистичній статті на державницьку тему, то Микола Литвин, як кобзар, розповідає про те, що йому ближче: знищення кобзарів на початку 30-х років.

Трагічні події були проведені в надзвичайно секретному режимі, організація була поставлена ґрунтовно. Влада забезпечила підготовку суспільної думки для сприйняття подій з допомогою письменників, діяла швидко з допомогою «органів». Була, стверджує Литвин, стаття Юрія Смолича. Негатив його писань менш вразливо сприймається Литвином, ніж поема «Сліпці» Миколи Бажана: «Але все ж в зоологічному ненавистництві до кобзарства усіх перевершив Микола Бажан, зварганивши поему «Сліпці», в якій називає кобзарів «жальники» [3, 87] (ті, що жаліються, намагаються викликати жалість. – Л.К.), «смердючими недоносками» (цитата змінені і неповна, у тексті – «смердючий і злий недоносок». – Л.К.) [3, 96], а основу їх репертуару – наш тисячолітній героїчний епос – «сторотими проклятими піснями» [3, 86]. Хай Миколі Бажану Бог буде суддя, але я, як кобзар і українець, і на смертному одрі не прошу йому цих мерзенних рядочків:

Помреш, як собака, як вигнаний зайда.

Догравай, юродивий, спотворену гру!

Вірую – не кобзою,

Вірую – не лірою,

Вірую – полум'ям серця і гнів...» [14, 93].

Подані курсивом поетичні рядки взяті автором з різних частин поеми (перші дві строфи – зі сторінки 110, наступні три – зі сторінки 93) і не відображають творчого задуму поета. Сучасний кобзар знайомий з текстом та через емоції не

спроможний досягнути його глибини, не враховує тонкощів художнього рівня задуму поета. Литвин не зміг опуститися за «загнаною душею» «в потайні підземелля», не зумів дочитатися до зізнання Бажана: «Легко зломити голову – важко зломити сумнів», як того просить усіх Іван Дзюба [6].

В статті М.Литвина явно задекларовано непростенство, що не допустимо тоді, коли він згадує про Бога, який якраз є милосердним, всепрощаючим. У віруючих в таких випадках мало би звучати так: «Хай Бог простить, а я прощаю». І.Дзюба знає про складність образного світу поеми, трактування специфіки естетичних категорій і відсилає зацікавленого читача до статті «Поема М.Бажана «Сліпці» як текст-виклик: спроба теоретичного моделювання» Андрія Бондаря, надрукованому у журналі «Сучасність» [4].

А.Бондар визначає «лінію ламання» (його власна назва періоду глибоких внутрішніх конфліктів і суперечностей художньо-естетичного і культурно-ідеологічного плану. – Л.К.) українських письменників, в тому числі й М.Бажана, в основному початком 30-х (хто раніше – хто пізніше не так важливо). І він знає причину: «Тоталітарний дискурс не просто накладає табу на певні іманентно літературні плани (стиль, техніку, тип письма, тематику), а й примушує, силує письменника вербалізувати у текстах свої ідеологічні приписи, декларації, реалізуючи настанови певного світоглядного канону.

Отже, тоталітаризм – це не заборона власного голосу, а примус голосу звучати згідно з певним наказом» [4, 70 – 71].

Що «лінія ламання» накреслилася для М.Бажана ще в кінці 20-х свідчить його лист до Аркадія Любченка від 22 березня 1928 року: «В болоті то хоч бульбашки є, а в Києві й добрячого смердючого газу в атмосфері не почувається, бо вуспівці теж щось примовкли. [...]»

З такої нудьги й не пишеться щось нічого. Попсував й купу паперів і кілька кілометрів нервів, і все дарма. Як видертись із такої порожнечі – сам не знаю. Багато дверей зачинено, а ломитися в одкріті двері – це в творчості найгірший вихід, що може бути виходом геть з літератури. Коли ж намагаєшся розчинити, а то й розломити зачинені двері – то за це б'ють і обзивають вчинок

такий бешкетом, що його в нашій цнотливій, як стара діва, літературі всілякі євнухи не можуть стерпіти» [7, 81].

Ми не знаємо, чи був «зверху» наказ Бажану писати поему, де головними дійовими особами були б кобзарі та лірники. Ми констатуємо факт появи такого твору у часи масового знищення народних співців, і фарби, використані для їх змалювання, на перший погляд, здаються чорними. Отже, зрозумілий гнів М.Литвина, але ми розділяємо думку А.Бондаря, який серед малих поем М.Бажана виділяє «Сліпців»: «Серед них історична поема «Сліпці» є чи не найяскравішим твором, що може правити за центральний текст усього творчого доробку Бажана» [4, 71].

Надзвичайно важко знімати мірки з незмірного навіть маючи найновіші методології. Так, при перепрочитанні української літератури в пошуках її коду, Ніла Зборовська використовувала сучасну психоісторичну методику, та обійшлась без аналізу творчості М.Бажана.

Очевидно це не входило до її планів, але вона все ж дає характеристику тогочасній епосі та психологічному станові митців, згадуючи у своїй роботі конкретно творчість П.Тичини. На перспективу вона визначає наступні завдання: «Тому в українській літературі має бути проведено аналіз, на яких внутрішніх чинниках трансформується світогляд поета, який у 20-х роках писав: «Ленін-антихрист явився, мій сину, а ти проти мене», звертаючи увагу на психотичну модель української сім'ї з божевільним батьком, близьким до божевілля сином і єдиною реалістичною матір'ю, яку ніхто не чує (поема «Чистила мати картоплю...»), а в 1933 р. сам психотично реагуватиме на голодомор, втілюючи собою божевільного сина. Адже без усвідомлення такого переродження синівської психології національна література позбавляється власної пам'яті і знання дуже важливого досвіду психопатології національного характеру в тоталітарній імперії» [10, 327].

Освоївши метод психоісторичного дослідження, очевидно можна багато що нового відкрити у творчості М.Бажана як сучасника П.Тичини. Однак варто зауважити: може послужити даній меті й художньо-історичний метод, який звично використовувався при викладанні літератури в школі. Дітям слід донести, що П.Тичина і М.Бажан, як і багато інших українських

письменників, залишалися носіями національної пам'яті й намагалися творчо сприяти її збереженню – кожен в свою силу. І одним інтелектуальним рівнем не зумовлювалася відданість своєму народові, бо не досить знати щось з історії, літератури, народних переказів (чи то, як нині звично вже говориться, міфів). Бажан, очевидно, мав комплекс знань, зокрема був обізнаний з давньою літературою. Свої знання засвідчив у поетичних творах, есеях, статтях.

З дитячих років природна допитливість, прагнення прочитати якнайбільше книг сформували обширні знання Миколи Платоновича Бажана. Книги, з якими знайомився в родині, в школі, бібліотеці давали можливість мандрувати в часі і просторі. Очевидно, їм належить провідна роль у формуванні його як поета й літературознавця, сприяли досягненням на державній і громадській роботі. Свої дитячі переживання поет передав у віршованих новелах «Уманських спогадів». Занурюючись у минуле, він згадує свої сміливі походи до знань безлюдним яром, яким він, «хлопчина, часто біг / в бібліотеку попитати книг» [3, 304].

Там майбутньому поету відкривалися «нові, дивовижні світи», і, будучи в поважному віці, він не забуває участі у виборі лектури старої бібліотекарки, – «учительки юних поривів моїх». Розгорнута метафора передає авторську пошану до неї, що була причетною до створення «світлого людського чуда, / незмірної радості й владності книг» [3, 305].

М.Бажан у дитинстві створив свій світ, де отримали живі риси звичайні книжкові полиці, які згадує серед інших безстрашних своїх поводитирів:

Хороброю тропкою кожна книжкова полицка
вела в людські долі, часи і простори земні [3, 305].

Утримувачі безцінних скарбів – полиці – пропонували книжки, а ті в свою чергу змушували переживати за героїв, вчили його спостережливості, всепроникливості, безстрашності і всеосаяжності, з якою автори цих творів вели за собою по світах:

Я з Гонтою плакав на скровленім уманським попелі,
і Пушкін, і Лермонтов серцем стрясали моїм,
я поруч Толстого стояв на валу в Севастополі,
я разом з Сенкевичем входив у цезарський Рим.

Шекспірові сни, що примарились літньої ночі,
потворні і гарні паризькі химери Гюго,
некрасовський стогін,

Франкові видіння пророчі, –
о захвати й муки прекрасні, палючі, урочі
хмільного читання, палкого читання мого! [3, 305].

Епітети, метафори, метонімія розкривають ставлення поета до прочитаного в юності, поет «пройшовся» по відомим нам іменам, і за цими рядками вгадуються твори української та світової літератури. Як видно, серед прочитаних творів були твори на історичну тематику, зокрема й про вітчизняну історію.

Так хлопець формував свою приналежність до українського народу, хоча в його роду були й поляки [12, 17]. Як зазначає Зоя Шевчук, «Історія завжди виступала засобом національного самоусвідомлення в українській літературі, яка також виконувала саме цю функцію в контексті суспільного життя. Тож звертання до історії було й лишається актуальною спробою самовираження й елементом певної дидактично-патріотичної програми» [18, 14].

В «Уманських спогадах» першим в ряду імен славетних письменників ми визнаємо Тараса Шевченка, хоча згадано лише ім'я Гонти з «Гайдамаків». Але за цим ім'ям легко впізнати твір нащадка учасника повстання, який вперше вивів образ одного з ватажків народного повстання 1768 року Івана Гонти. Саме цей твір і трагічний образ захисника народу пробудив серед українства цікавість до власної історії, і для наступних поколінь залишився символом відданості даній присязі відстоювати честь свого народу.

Вперше почувши в колі сім'ї твори з «Кобзаря», М.Бажан згадує про душевні страждання, зворушення до сліз. В юнацькі роки ходив по тим місцям, де вирувало народне повстання, де лилася кров. Але історичні місця йому збурювали емоції ще й через те, що він, з приїздом театру Курбаса «Киїдрамте», тут входив у театральне, взагалі у творче життя.

«Я стояв і читав, перечитував ці імена, зворушено думав, що невдовзі побачу і нещасного Едіпа з його кров'ю залитими очима, і ошалілого від неситимого владолюбства Макбета, і його моторошну дружину, – писав М. Бажан у своїх спогадах «У світлі Курбаса». – На тому ж місці, де сто п'ятдесят років тому

згарищами попід мурами базиліанського монастиря по недовгій своїй перемозі походжали Гонта і Залізняк, бачитиму я ці трагічні постаті, оживлені мистецтвом акторів, чутиму розпачливі слова, вкладені великим поетом в уста батька, що проклинав і мучився над тілами двох вбитих ним дітей. Я побачу і почую це після щойно замовклих гуркотів і щойно розвіяних димів тих пожеж, руїн, битв і трагедій, що їх власними очима бачив, і вглядався в їхні провіщі знаки, і почав розуміти – хай ще неясно, хай ще наївно й поверхово – їхнє небувале, історичне значення. Обриси старих трагічних постатей не затемнили б, а, навпаки, підкреслили б ту творчу, неподоланну силу, що народжувалась і підносилась з трагедій і протиборств завершуваного часу битв і походів» [2, 274].

Однак мало захоплюватися театром, мати вразливу і чуттєву душу. Склалися сприятливі обставини, знайшлися відповідного покликання: «Миколу Бажана відкрив Лесь Курбас. У той час, коли майбутні неокласики рятувалися від голоду в Баришівці, їхні антиподи і противники отаборилися в Умані – тут Михаль Семенко знайшов Андрія Чужого, тут у театрі великого реформатора Леся Курбаса прилучався до авангардного мистецтва Микола Бажан» [15, 581].

Кожна людина, крім свого фізичного народження, має пройти й духовне явлення в світ. На прикладі життєвого і творчого шляху Миколи Бажана можна пересвідчитися у справедливості цієї істини. Звертаючись до всього його творчого доробку, до всіх його здійснених і нездійснених справ як митця і державного діяча, дослідник мусить констатувати: це людина титанічної творчої праці, і її спадщина становить актуальну проблему дослідження української «радянської» літератури в наші дні.

Микола Платонович Бажан у своїй творчій діяльності постає великим знавцем давньої української літератури, хоча й не залишив спеціальних розвідок. «Так, ми, українці, справедливо можемо гордитися історією своєї національної культури, своєї літератури, що пройшла таким тяжким, тернистим шляхом до нинішнього небувалого розквіту», – звертається він до читача у статті «Дружба народів – дружба літератур» [1, 7].

Ця стаття була офіційним виступом М.Бажана під час святкування приєднання Росією частини України, яке називалося «возз'єднанням». На початку 90-х років важко було миритися із такими термінами, однак автору вдалося глянути об'єктивно на обставини: «Погляд на творчість і діяльність Бажана під іншим кутом зору, в нових умовах існування нашої держави, дає змогу побачити палку любов до рідної літератури, розуміння значення здобутків давніх митців слова, гордість за свій народ» [11, 9]. Любов М.Бажана до української мови, літератури, письменства проявилася у відповідальний момент: коли відбувався друк творів М.Куліша, а у виданні помилково подали фото ще не реабілітованого М.Хвильового, поет не викрив помилки, і врятував тираж і укладачів. Так міг зробити той, хто не зрадить присязі. Як свого часу Гонта.

Заклик гордитися українцям своїм минулим М.Бажан підкріплює фактами історії нашої літератури, яка «допомагала сусідам» у «розвиткові й освіті» [1, 12]. Бажан Повторює ніби шкільні знання у своїй промові, але вони мають свою доречність, вагомість. Він ілюструє імена славних авторів (та їх твори), що творили на землях сучасної України багато віків тому. Серед них він виділяє «незабутнього» Нестора з його літописом і «красномовного» Іларіона, першого митрополита з руських (1051р.), цитуючи горде проголошення слави Руської землі з ораторського твору «Слова про Закон і Благодать»: [1, 9 – 10].

У цій же статті, як і неодноразово в інших, Микола Платонович звертається до «Слова о полку Ігоревім», яке назвав «незрівнянною, величавою і прекрасною поемою того часу» [1,9], і стверджує, що «самобутність високої поезії «Слова...»» «відбилася... на поетичному стилі величавих українських історичних пісень і дум, а це є ще одним свідоцтвом невмирущих культурних традицій...» [1, 11].

За митцями часів Середньовіччя (X – XV ст.), М.П. Бажан називає тих, хто творив у епоху Відродження (к. XV – к. XIV ст.) та Бароко (к. XIV – к. XVIII ст.): Івана Вишенського, Захарія Копистенського, Герасима Смотрицького, Антонія Радивиловського, козацьких літописців, зокрема Самовидця, анонімний авторський твір – драму «Милість Божа» та діалог

«Розмова Великоросії з Малоросією» Семена Дідовича, Григорія Сковороду [1, 11 – 13].

Конкретній історичній постаті – Данилу Галицькому – присвячена одноіменна поема, яка написана у страшні для України роки другої Світової війни для підтримки віри у перемогу (треба було використати свої глибокі аналітичні знання і художню майстерність, аби кілька рядків літопису перетворити на поему) [3, 152 – 165].

Не можна лишити поза увагою той факт, що творчість М.Бажана в сучасній загальноосвітній школі пропонується для вивчення в 11 класі (1 год), на вибір з таких славних імен, як В.Сосюра та В.Свідзінський. Година – це мало, та ще й треба вибирати з 3-поміж таких поетів! Це зумовлено багатьма причинами, серед яких і належність поета у минулому до влади, і через перенавантаження навчальної програми в зв'язку з введенням до неї великої кількості нових імен, здебільшого репресованих письменників.

Для старшокласників пропонується вивчати з творчості М.Бажана найяскравіше: цикл «Будівлі», поеми «Гофманові ніч», «Сліпці». На їх прикладі учні зможуть зрозуміти поняття «філософська поезія», рівень версифікаційної майстерності українського поета.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан М.П. Твори: У 4 т. Т. 4. – К.: Дніпро, 1975. – 399 с.
2. Бажан М.П. Твори: У 4 т. Т. 3. – К.: Дніпро, 1985. – 455 с.
3. Бажан М.П. Політ крізь бурю: Вибрані твори. – К.: Криниця, 2002. – 608 с.
4. Бондар А. Поема М.Бажана «Сліпці» як текст-виклик: спроба теоретичного моделювання // Сучасність. – 1998. – № 12. – С. 70–87.
5. Грабович Г. До історії української літератури. Дослідження, есеї, полеміка. – К.: Критика, – 2003. – 631 с.

6. Дзюба І. М. Запрошення до робітні майстрів // Бажан М.П. Політ крізь бурю: Вибрані твори. – К.: Криниця, 2002. – С. 5 – 16.
7. Дорогий Аркадію. Листування і архіварія літературного середовища України 1922– 1945рр. – Львів: Класика, 2001. – 280 с.
8. Жулинський М.Г. Випробування свободою, або чим зумовлюється прогрес нації // Дзеркало тижня. – 2004. – № 38 (513). – 25 вересня. – С.18.
9. Зборовська Н.В. ІБТ у масці Григорія Грабовича (а також із приводу проблеми написання історії української літератури) // СіЧ. – 2005. – № 9. – С. 3 – 14.
10. Зборовська Н.В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
11. Козинський Л.В. Микола Бажан – знавець давньої української літератури // Микола Бажан: Особистість, творчість, доля. Тези доп. обл. наук.-методичної конференції, присвяченої 90-річчю від дня народж. М.П.Бажана 15 – 16 листопада 1994 р. – Умань: УІІ імені Павла Тичини, – 1994. – 44 с.
12. Костенко Н.В. Микола Бажан. Життя. Творчість. Особливості віршостилістики: Монографія. – К.: Кий, 2004. – 381 с.
13. Лавріненко Ю. Микола Бажан // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – К.: Рось, 1994. – С. 468 – 473.
14. Литвин М. Розстріляний з'їзд кобзарів // Дзеркало тижня. – 1997. – № 44 (161). – 1 – 6 листопада. – С. 19.
15. Сулима М.М. Післямова // Бажан М.П. Політ крізь бурю: Вибрані твори. – К.: Криниця, 2002. – С. 581 – 595.
16. Танюк Л. Із сюжетів про Миколу Бажана // СіЧ. – 1999. – № 10. – С.10 – 16.
17. Цалик С., Селігей П. Без канонів, або про що змовчали біографи Миколи Бажана // Дзеркало тижня. – 2004. – № 39 (514). – 2 – 8 жовтня. – С. 18.
18. Шевчук З. «Клопіт згадування» або Історія в літературі // СіЧ. – 2005. – № 9. – С. 14 – 24.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО (М.П.Бажан у спогадах М.П.ПЕРЕБИЙНОСА ТА С.А. ГАЛЬЧЕНКА, оприлюднених на Всеукраїнських Бажанівських читаннях 15 жовтня 2009р. в м. Умані)	3
---	---

ТВОРЧІСТЬ МИКОЛИ БАЖАНА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ СТУДІЙ

Василь ДЕНИСЮК

Повна та коротка форми інфінітива у творах Миколи Бажана.....	8
---	---

Інна СНІГУР

Інтерпретація творчості Миколи Бажана у виховному процесі вищої педагогічної школи.....	17
--	----

Інна ТЕРЕШКО

Естетичний аспект формування національної еліти (на прикладі родини М. Бажана).....	25
--	----

Леонід КОЗИНСЬКИЙ

Історія та давня українська література як духовний осередок творчості Миколи Бажана.....	31
---	----

Любов ПАРХЕТА

Перекладацький доробок Миколи Бажана.....	47
---	----

Марина ПАВЛЕНКО

Точки перетину літературних доль Миколи Бажана та Миколи Комарницького.....	52
--	----

Наталія СИВАЧУК

Національна культурна семіосфера у поезії Миколи Бажана.....	72
---	----